

KAZAK TÜRKÇESİNDE MODAL SÖZ (KELİMENİN DOKUZUNCU TÜRÜ MÜ?)

*Nergis BİRAY**

ÖZET

Bu yazıda, Kazak Türkçesi gramerlerinden de hareketle bu lehçede modal sözlerin kullanılışları değerlendirilecektir. Tanımı, kelime türleri içindeki durumu, anlam ve yapıca sınıflandırılması, özellikleri üzerinde durulacaktır. Türkiye Türkçesinde edat, ünlem, zarf gibi kelime türleri içinde ele alınan modal sözlerin Kazak Türkçesinde kullanılışları esas alınarak Türkiye Türkçesi gramerlerinde ayrı bir kelime türü olarak ele alınıp alınmaması konusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelime türleri, modal söz, Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

MODAL WORDS OF KAZAKH TURKISH

ABSTRACT

In this paper, also taking into account Kazakh Turkish grammars, the modal words will be evaluated. Definition of modals, their status in the types of words, their classification of meaning and structure will be focused. Modal words, in Turkey Turkish, are adressed in the type of word such as postpositive, exclamation and envelopes. In this work, on the basis of Kazakh Turkish grammar, modal words in Turkey Turkish will be discussed as a seperate word or not.

Key Words: types of words, modal, Kazakh Turkish, Turkey Turkish.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, nergisb@gmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kelime türlerinin sınıflandırılması konusundaki tartışmalar içerisinde henüz terim olarak bile kullanmadığımız ‘modal’ sözlerin – veya yeni bir terim üretilebilir– hangi kelime türü bünyesinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği, ayrı bir kelime türü kabul edilip edilmeyeceği konusu tartışılmaktadır.

Bu yazıda, Türkiye Türkçesine de ışık tutabileceğinden hareketle Kazak Türkçesinde modal sözlerin ele alınışı, bu konudaki farklı görüşler verilecek ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Modal Söz (Kalıp Söz/Kipsel Sözler) Tanımı:

P. H. Matthews, modal söz için “*işlevsel sözcük, ilgeç, tanımlık, bağlaç*” vb. gibi karşılıklar gösterirken ‘modality’yi ise “*konuşmanın bir çeşidi veya kesinliğin bir derecesi*” şeklinde açıklar. ‘Mood’ (kip) un “*dilde en mükemmel şekilde gramatikal bir kategori, ‘modality’nin de onun ihtiva ettiği göreceli bir kategori olarak tanımlanabileceğini, bunun da tek anlamlı (sözcük) olabileceğini*” belirtir. (1997, 228)

Berke Vardar, ‘modus’u kip ve zaman kavramındaki değişikliklere de değinerek tanımlar : “*Eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu, bir başka deyişle, salt bildirmeye mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği. Zaman terimi gibi kip terimi de gerçekte salt bir nitelik taşımaz. Bir kip, birden çok kipsel değer anlatabilir. Kimi durumlarda sözdizimsel zorunluluklara bağlı olarak kipsel değer ortadan kalkabilir. Türkçe’ye ilişkin betimlemelerde kip kavramı zaman kavramıyla çoğu kez karışır, kip yerine tarz terimini kullanıp zaman yerine kipi kullananlara bile rastlanır. Pek çok sınıflandırma varsa da, genellikle bildirme kipleri (belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman) ve isteme kipleri (istek, dilek-koşul, gereklik ve buyrum) birbirinden ayırt edilir.*” (1998,141)

Kiplik yani modality ise; “*Konuşucuyla dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre tümcenin içerdiği yapının özelliği olabildiği gibi bir başka anlambirimi belirleyen dilbilgisel anlambirim de olabilir. İlk grupta olumlu ya da olumsuz bildirme tümcesi, olumlu ya da olumsuz soru tümcesi, olumlu ya da olumsuz buyrum ya da dilek tümcesi, dolaylı ya da dolaysız anlatım çerçevesinde başlıca kiplikleri vardır.*” (1998, 141–142) Bu çerçeve içinde kiplikler, işlevsel anlambirimden ayrı düşünülmelidir. Çünkü kiplikler bir başka anlam birimin işlevini belirtmezler, sadece onu gerçekleştirir ve bütünlerler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

“Adın dilbilgisel belirleyicileri, eylem ve ad eklerinden cins, kişi, sayı, zaman ve kip belirtenler bu türe bağlanır.”(1998,142)

Bu tanımlara göre değerlendirildiğinde ‘modal’ sözü ‘kipe ilişkin, kiple ilgili’ şeklinde açıklanabilir.

Hengirmen de kip terimini “Eylemin belirttiği iş, oluş veya duruma yönelik konuşucu tutumunu yansıtan, onun amacını, duygu ve düşüncelerini aktaran dilbilgisel kategori.” şeklinde açıklamaktadır. (1999). Kiplik (modality) ise, ‘kip ile birlikte olumluluk, sorululuk gibi kategorileri de içeren üst dilbilgisel kategori.’dir.(1999)

Kısacası, modal anlam, düşüncesini ifade eden kişinin kendi düşüncesiyle ilgisini bildiren anlam; modal sözler de bu kişi ve düşüncesi arasındaki ilgiyi bildiren sözlerdir.

Palmer, modaliteyi “söyleyicinin düşüncesinin de tavrının da gramatik hale gelmesi” şeklinde tanımlamaktadır. (Palmer 1986:16)

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde ‘mood, mode’ terimlerini iki ayrı başlık altında ele alır. “Kip” başlığı altında ele alınan terim şu şekilde tanımlar: “Kip (Alm. Modus; Fr. mode; İng. mood, mode) Fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi...” (1992, 103) Diğer “tarz” başlığı altında ele alınmaktadır: “tarz (Alm. modus; Fr. mode; İng. mood, mode) Yüklemin bildirdiği zamanı görülen geçmişe, duyulan geçmişe ve dilek şart kipine aktararak elde edilen birleşik fiil zamanı. Bil-iyor-du, bil-iyor-muş, bil-ir-se gibi. Bu örneklerde, fiildeki oluş ve kılışı şimdiki zamandan geçmiş zamana ve şarta aktararak fiilin tarzını oluşturan unsur eski er- fiilidir: bil-iyor er-di > bil-iyor-du. vb”.(1992, 146) Bu terimler ayrıca tasarlama kipleri altında da tekrar edilmektedir. “Fiilin olumlu veya olumsuz nitelikteki gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek gereklilik ve emir kavramları içinde veren kipler.” (1992,146)

Emine Gürsoy Naskali, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde “modal söz”leri ‘cümle başı edatları’ ve ‘edat’ madde başlarının altında göstermektedir. (1997, 28,36).

Kazak Türkçesi gramerlerinde gösterme, onaylama, sorma, ret, cevap verme, vs. bildiren kelimeler veya yapılar dil bilim eserlerinin çoğunluğunda ünlemler içerisinde değerlendirilmemekte, ayrı bir kelime türü olarak “Modal Sözler” başlığı altında ele alınmaktadır. Bazen yardımcı (kömekçi)sözler terimiyle de adlandırılmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Qazirgi Qazaq Tili adlı eserde ‘modal söz’ terimi hiç geçmemekte bahsedeceğimiz bu yapılar “oqşaw sözder” (*münferit sözler*) başlığı altında ele alınmaktadır. (QQT, 1954,493–495)

Qazaq Tiliniñ Grammatikası’nda modal sözler şu şekilde tanımlanır: “*Etrafımızda sürekli olarak meydana gelen her tür değişiklik ve olay, hayatta karşılaştığımız çeşitli varlıkların özellikleri, çeşitli nesnelere hareketleri cümleye öylesine bir haber, bildirme gibi girmez. Konuşucunun bu haber hakkındaki fikri yani cümle içeriğinin gerçeğe ilgisi konusundaki bakış açısı genellikle birlikte verilir. Cümle içeriğinin gerçeğe ilişkisi ve konuşucunun bu konudaki fikri, dil biliminde genellikle cümlenin modallılığı diye adlandırılır.*” (QTG-I 1967,240)

Nurmahanova, karşılaştırdığı lehçelerde modalların bağımsız bir söz grubu olduğunu, böyle kabul etmeyenler olsa da bütün Türk dillerinde modal sözlerin olduğunu ifade eder. Modal sözler için de: “*Cümlede söylenen fikrin içeriğine, gerçekleşen olaylara söyleyicinin görüşünü kattığı sözler*” der. (1971,129–131)

Qalibayeva ve Oralbayeva bu birimleri, “kömekşiler” başlığı altında toplarlar. (1986, 137)

A. Isqaqov, modal söz teriminden bahsetmez. “Kömekşiler (*Yardımcılar*)” başlığı altında ele aldığı yapıları da “yardımcı isimler” ve “yardımcı fiiller” olarak iki gruba ayırır. (1991, 358–378)

Zeynalov, modal sözleri “kipsel sözler” diye ele alıp “*Modallık (kipsellik) belirli bir iş, hadise, eşya, alamet ve keyfiyet hakkında verilen hükmün gerçekliğini, hakikiliğini tasdik veya inkâr eden söylenen fikirle ilgili belirli ilişki bildiren mantıksal-dilbilgisel ulamdır.*” şeklinde açıklar. (1993,411)

Balaqayev ve Sayrambayev de bu tip sözleri “*Yazanın veya söyleyenin cümlede söylenen fikir ve onun söylenme amacıyla ilgili bakış açısını bildiren sözler*” şeklinde tanımladığı “*qıstırma söz*” (*ara söz*)ler içerisinde değerlendirmektedir. Bu sözlerin *cümledeki başka sözlerle bağlanmadığını, cümle ögesi olamadığını ve onlardan ayrı durduğunu* da belirtmektedir. (1997, 216–217)

Qazaq Grammatikası adlı eserde modallar “yardımcı kelimeler grubu” olarak değerlendirilir. (2002, 568)

Modal anlam, dilde çeşitli şekillerde ve farklı yollarla ifade edilir. Bu ifade yolları hangisi olursa olsun birbiriyle oldukça sıkı şekilde bağlantılıdır, ilişki içindedir. Aynur Öz Özcan, bu yapıları “*morfolojik olarak kip, zaman ve şahıs ekleri; sentaktik olarak cümle yapıları, tekrar, tonlama ve leksikal olarak modal sözler*” ifadesiyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

bildirmektedir. (2004, 2253) Demek ki cümlenin modallığı morfolojik olarak fiilin kip ve zaman yapısını ilgilendirmektedir. Bu arada, özellikle istek kipi, -İp; -pİn, -sİñ, -tİ ekleriyle kurulan geçmiş zaman ve -Ar ekli gelecek zamanın görevleri de yerine getirdikleri işlev de birbirinden farklıdır. Kip ve zaman ifadeleri fiile ait bir olgudur. Fakat modallılık için kip ve zaman olgusu şart değildir. Bu durum, fiilsiz cümlelerde de karşımıza çıkmaktadır. Modallılık özelliği belirgin bir ses tonlamasıyla yani vurguyla da bildirilebilir. Bu söz dizimi vasıtasıyla oluşturulan bir yoldur. Cümlenin içeriği konusunda söyleyicinin görüşlerini, fikrini bildiren tek sözler veya bazı demewlikler (*kuvvetlendirme, sona gelen edat, enklitik*) (ğoy, -aw, vs.) de modal sayılmaktadır. Böyle cümlelerde bahsedilen içeriğin gerçek olaylarla ilgisi konusunda, yapıcı cümleyle bağlantısı olmayan ama anlamca bütün cümleyi kapsayan, söyleyicinin bildirdiği kendine ait fikirler varsa bu tür sözlere modal söz denilmektedir.

Kazak gramerlerinde cümlenin modallılığı iki grupta ele alınmaktadır:

1. Obyektivti (nesnel) modaldilik: Genellikle dilek ve tasarlama kipleri vasıtasıyla verilir. Dilek ve tasarlama kipleri ile modal sözler, sözlük anlamı ve dil bilgisi özellikleri açısından ele alındıkları zaman aynı dil yapıları olarak karşımıza çıkar. Bu yapıda cümle içeriği gerçeğe uygunluk gösterir. Buradaki modallılık, cümlenin yüklemiyle bağlantılı bir modallılıktır. Cümlenin söz dizimine göre şekillendirilmesi olarak ifade edilebilecek bu yapıda asıl belirti kip kategorisidir.

2. Subyektivti (öznel) modaldilik: Özel olarak kullanılan tek söz (modal söz) ile verilir. Burada söyleyicinin söylenilenle ilgili fikri ve bakış açısı ön plandadır. Söyleyici cümledeki anlama inanıp inanmamayı, şüphe veya kesinliği, belirsizlik veya netliği modal sözle ekler. Duygusallık, coşkunluk, pekiştirme, etkileme gibi anlamlar, cümlenin modallılığını şekillendirmektedir. (QG. 2002,568; Nurmahanova 1971,129-131; QTG-I 1967,241-242; ÖZCAN 2004,2253).

Bütün bunları özetlemek gerekirse, cümlenin modallılığı, söyleyicinin düşünce ve tavrının dil bilgisi kuralları ve yapılarınca uygun şekilde ortaya konulması şeklinde tanımlanabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kazak Türkçesi Gramerlerinde Modal Sözün Kelime Türleri İçerisindeki Durumu:

Kazak Türkçesi gramerlerinde kelime türlerinin sınıflandırılması konusu farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Dil bilimcilerin bir kısmı modal sözleri “edat”ların alt başlığı altında gösterirken, bir kısmı da ayrı bir kelime türü olarak ele almaktadır.

Qazirgi Qazaq Tili adlı eserde bu sözler “Oqşaw Sözder” olarak değerlendirilmekte, “ ‘Qaratpa Söz’ (*seslenmeler*), ‘Qıstırma Söz’ (*Birinin cümledeki fikir ve söyleniş durumuyla ilgili bakış açısını bildiren sözlerdir.*), ‘Odağay Söz’ (*Ünlemler*)” olarak üç gruba ayrılmaktadır. Modal söz diyebileceğimiz birimler ‘qıstırma söz’ içinde yer almaktadır. (QQT, 1954,493–495)

Qalibayeva ve Oralbayeva modal sözlerinde içinde yer aldığı “kömekşiler”i şu sıralamayla vermektedirler: “1. Kömekşi isimder (*Yardımcı isimler*), 2. Kömekşi etistikter (*Yardımcı fiiller*), 3. Şılawlar (*Edatlar*), 4. Modal Sözder, 5. Küşeytkiş kömekşiler (*Kuvvetlendirme yardımcıları- ek-edat/kuvvetlendirme edatları*)” (1986, 137)

Qazaq Tiliniñ Grammatikası’nda kelime türleri şu şekilde sıralanır: “1. *Zat esim (isim)*, 2. *sın esim (sıfat)*, 3. *san esim (sayı sıfatları)*, 4. *esimdik (zamidir)*, 5. *etistik (fiil)*, 6. *üstew (zarf)*, 7. *şılaw (edat)* a. *Septewlikter (Son çekim edatları ve edat gibi kullanılan sözler)* b. *Jalğawlıqtar (Bağlama edatları/Bağlaçlar)* c. *Demewlikter (Sona gelen edatlar, kuvvetlendirme edatları, enklitikler) (alt grubu modal sözder)*, 8. *Odağay (Ünlem)*, 9. *Eliktewiş Sözder (Yansıma sözler)*”. (QTG-I 1967,235)

Bunların içerisinde dikkat edilmesi gereken ‘Demewlikter’ grubudur. Demewlikler altı gruba ayrılır: “1. *Surawlıq (Soru)* Demewlikter: *ma, me (ba, be), şe* ; 2. *Küşeytpeli (Kuvvetlendirme)* Demewlikter: *da, de (ta, te), -aq, üsirese, bolsa.*; 3. *Tejew-Şektew (Sınırlandıma)* Demewlikter: *ğana, tek.* ; 4. *Qarsı qoyuw (Zıt anlamlı) ve Salıstıruw (Karşılaştırma)* Demewlikteri: *tügil, tursın, turmaq, qurılım*; 5. *Gönül durumunu bildiren demewlikler: -ay, -aw*; 6. *Modaldıq Demewlikter: ğoy, ekeş, -mıs*”. (QTG-I 1967,235)

Burada ‘modal’dıq demewlikler’ grubundaki üç sözü inceleyelim.

ğoy: Genellikle söyleyicinin fikrine öznel olarak yaklaşır, söylediği fikri doğrulamak için kullanılır. Bu durumda yüklemden sonra gelir. Cümlenin anlamına tamamen katılır. *Quwanatın jöni bar. Bala ğoy.* (Sevinilecek tarafı var. Çocuk işte.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ğoy, yapılan iş ve olayın dinleyici tarafından bilindiğini hatırlatmak için de kullanılır: *Asqardıñ tuwğan jeri Şortan qalası dep edik ğoy/qoy.* (Askar’ın doğduğu yer Şortan şehri demiştik ya/işte.)

ğoy, bir söz veya söz grubundan sonra gelerek fikri kuvvetlendirmek, özetlemek için de kullanılır: *Sen ğoy, Kereymin dediñ, jiyen,-dedi ol.* (O: -Sen de, Kerey’im dedin, yeğen, dedi.)

ekeş: Beğenmeme, küçük görme bildirir. Genellikle isimlere eklenir. *Jırtqış xayuwan ekeş o da biledi.* (Yırtıcı hayvan bile o bile biliyor.)

-mıs: Cümlede dile getirilen fikre söyleyenin öznellik ilgisini bildiren bir sözdür. Söyleyicinin fikrine katılmayıp ona inanılmayacağını, gerçeğe uygun olmayacağını bildirir. *Qolnan taradı-mıs saylaw-siyaz.* (Eliyle oy vermiş güya.) (QTG-I 1967, 239-240).

Bu gruplandırmalarda yer alan “Demewlik”ler modal sözlere değil de kullanılışları açısından enklitik (ek-edat)lere ait özellikler taşımaktadırlar.¹

Qazaq Grammatikası’nda kelime türlerinin sınıflandırılması farklıdır.

“1. Zat esim; 2. Sin esim; 3.San esim; 4. Esimdik; 5. Etistik; 6. Üstew; 7. Eliktewiş Sözder; 8. Şılaw a. Jalğawlıqtar b. Septewlikter c. Demewlikter; 9. Odağay; 10. Modal Sözder” (QG 2002,554-555)

¹ Saadet ÇAĞATAY, “Türkçede ki<erki”, **Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler**, AÜ DTCF Yayınları, Ankara, 1978, s.266-271; Zeynep KORKMAZ , “Türkçede ok/ök Pekiştirme (Intensivum) Edatı Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s.98-109; Sema BARUTÇU ÖZÖNDER, “Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: çI/çU”, **Kök Araştırmalar**, C.III, sayı:2, Ankara, 2001, s. 75-86.; Yıldız KOCASAVAŞ, “Çağatay Metinlerinde Görülen LA Hakkında”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ocak-Şubat, 2003, sayı:142, s.183-189 ; Mehmet Vefa NALBANT, “Türkçede Enklitik Edatı “LA”, **V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.2157-2174; Ercan ALKAYA, “Eski Türkçe –qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”, **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/4 , sayı: 10, s.43-78; Rıdvan ÖZTÜRK, “Özbek Türkçesinde Gına Morfemi”, **IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II**, TDK Yayınları, Ankara, 2007.Ahmet Bican ERCİLASUN, “La Enklitiği ve Türkçede Bir Pekiştirme Enklitiği Teorisi”, **Dil Araştırmaları**, S.2-Bahar, Ankara, 2008, s. 35-56.; Nergis BİRAY, “Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: gana, qana, tek, -aq”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.5, Sayı:4 (Aralık 2008), (E-yayın tarihi: 13.01.2009), ss.48–83.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bu eserde modal sözler, edatların içerisinde değil ayrı bir kelime türü olarak ele alınmıştır. Modal sözler liste halinde verilmiş ve her birinin kullanımıyla ilgili örnekler sıralanmıştır.

Bu kullanımların bazıları enklitik(ek-edat)lerle benzerdir.

Kazak Türkçesi Gramerlerinde Modal Sözüün Anlamca Sınıflandırılması:

Kazak Türkçesinde sayıca fazla olmayan modal söz, anlam açısından ele alındığında şu gruplara ayrılmaktadır:

1. Boljal Mändi Modal Sözder (Tahmin anlamı veren modal sözler)

älpeti, älpetti, sıqıldı, sındı, sıñayı, sıñaylı, sıyaqtı, sıyqı, taqıletti (gibi):

Älpeti, eşteñege qarar emes. (Herhalde, hiçbir şeye bakacak değil. /Hiçbir şeye bakmayacak gibi.)

Türleri buzıq. Birdeñe päle izdep kelgen **älpetti**. (Suratları asık. Bir bela arıyor gibi.)

Bir kelima söz joq, dem de almaytın **sıqıldı**.

Birew urlap ketken **sındı**. (Biri aşırıp gitmiş gibi.)

Endi oylasam, qarağım, Adasar boldıq, **sıñayı**. (Şimdi düşünüyorum da, gözbebeğim, yoldan çıktık, gibi.)

Olar äli uyqıda jatqan **sıñayı**. (Onlar hala uyuyor olmalı/uyuyor görünüyorlar/uyuyor gibiler.)

Sensiz ötken künim de tün **sıñaylı**. (Sensiz geçen gündüz<üm de gece gibi.)

Üş jüzşilder bol'şevikterge beyim **sıyaqtı**. (Üç boydan olanlar bolşeviklere eğilimli görünüyor.)

Sıyqı, solar aytpağan. (Onlar söylemedi gibi./Herhalde onlar söylemedi.)

Sardar qazir qattı jüdeu, awıratın **taqıletti**. (Serdar şimdi çok yorgun, hastalanacak gibi.)

Küzen terisinin parik kiygen kişi **taqıletti**. (Kokarca derisinden peruk takmış gibi.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

añğarı, ıqtıymal, mümkün, näti, näyati, şaması, şığar (*galiba, herhalde*):

Añğarı, Gimalaydñ silemi bolğıday. (*Herhalde/Galiba, Himalaya sıradağlarının alçaldığı da oluyordur.*)

Bir jazsa, sol Amanbayevtñ jazuwı **ıqtıymal** degen küdik oraldı köñiline. (Bir yazsa, o Amanbayev'in galiba şeklinde bir şüphe dolandı gönlüne.)

Mümkün gubernator kelgen küni şuwlamañdar dep tıyıp qoyuwı. (*Herhalde vali geldiği gün gürültü etmeyin diye yasak koymuştur.*)

Näti, osı kün qattı jawadı-aw, deymın. (*Galiba, bu gün çok iyi yağacak, diyorum.*)

Näyati, sarı jılan bul. Kisini şağatın uwı joq. (*Galiba, sarı yılan bu. İnsanı sokacak zehiri yok.*)

Mal bordaqılaw kompleksi, **näyati**, 25 adamnan turatın. (*Hayvan besiciliği kompleksi, herhalde/tahminen, 25 kişiden oluşuyor.*)

Oquwğa ketti, **şaması** sağat bes. (*Okula gitti, galiba saat beşti.*)

Osı awdanda äkemmen attas birew bar **şığar**. (*Bu ilçede babamla adaş biri vardır, herhalde.*)

“Meniñ de körer säwlem bar **şığar**, buyırsa.” (*Benim de görececek ışığım var herhlade, buyurursa.*)

jobası (*biçiminde*)

Ağaştan oyıp jasalğan mısıqtıñ **jobası**. (*Ağaçtan oyarak yapılan kedi biçiminde.*)

tärizi (*galiba, herhalde*)

Tärizi, özi juwırda qarım-qatınastı jöndey almas. (*Galiba, kendisi yakınlarda irtibatı ayarlayamaz.*)

Tärizi jas jigittiñ qılığına renjip turğan bolar. (*Herhalde genç delikanlının görünüşüyle alay ediyor.*)

bätkiy (*bätkim, bälki*)

Bätki, kelmes te, **bälki**, birewdiñ hatı bolar. (*Belki gelmez ve, belki, birinin mektubudur.*)

bolar (*herhalde, galiba*):

Abılay mümkün bilem osı **bolar**. (*Abılay herhalde bu olur / olmalı.*)

Jaz bıyıl erte şığatın **bolar**. (*Herhalde bu yıl yaz erken gelecek.*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Hatşı tosıp otırğan **bolar**. (*Sekreter bekliyor olmalı.*)

bilem (*bile, bilem*), -dı bilem, -kan (-gen) bilem

Meni oyatqan sen **bilem**. (*Beni uyandıran sensin zannettim.*)

Abılay mümkün **bilem** osı bolar. (*Abılay herhalde bu olmalı.*)

Osmı özderine qolaysız köredi **bilem**. (*Kesin, onu kendilerine uygun görmüyor.*)

Bolğan **bilem** soqtıǵıs, Emes **bilem** az jumıs. (*Çatışmaolmuşsa az iş değil zannedirim.*)

-sa (-se) kerek, -uw kerek

Törgi üydegiler qonaqtar boluw **kerek**. (*Başodadakiler misafirler olmalı.*)

Endigi şara qatal sögis boluw **kerek**. (*Şimdiki çözüm yolu çok sert bir kavga olsa gerek.*)

Ol endigi şıqsa **kerek**. (*O, şu anda çıksa gerek.*)

-ğa (-ge) uqsaydı (usaydı) (-a (-e) benzer, gibi)

Bolarğa **uqsaydı..** (*Olacak gibi.*)

Qırǵızdan bitkenge **uqsaydı** / Taǵdırlı ajal saǵamın. (*Kırız'dan olacağı benzer, Alın yazısı ile ecelimin birleştiği yer.*)

İşinde bir quwatı barğa **uqsaydı**. (*İçinde kuvveti var gibi.*)

-uwı (-üwi) mümkün:

Jeti qabat jer astındaǵı narseni bilüwi **mümkın**. (*Yedi kat yer altındaki nesneyi bilebilir.*)

Pışaǵıñ da boluwı **mümkın**. (*Bıçağı olması da mümkün.*)

(türi) bar

Bärimizdiñ şaray tobımızdıñ aldında jawap alatın **türi bar**. (*Hepimizin evet hepimizin önünde cevap isteyeceği şeyler var gibi.*) ve bunlara benzer bazı sözler de bu gruba girer.

2. Mindettilik Maǵına Bildiretin Modal' Sözder (Zorunluluk anlamı bildiren modal' sözler)

kerek, qajet (*gerek, lazım*):

Aytısa **kerek**. (*Söylese gerek.*)

Köz jazıp qalsa **kerek**. (*Gözden kaçırmasa gerek.*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Baydalığa solardı saluw **qajet**. (*Sallanmaya onları da sokmak gerek.*)

Bizge oñaşa söylesüw **qajet**. (*Bize yalnız konuşmak gerek.*)

tiyis (*gerek, lazım*):

Köldeneñi altı metrden kem bolmawğa **tiyis**. (*Genişliğinin altı metreden az olmaması gerek.*)

-uw kerek, -uw qajet:

Toğjan öz üyine ketken boluw **kerek**. (*Toğcan kendi evine gitmiş olsa gerek.*)

Endigi şara qatal sögis boluw **kerek**. (*Şimdiki çözüm sert bir döğüş olsa gerek.*)

Endeşe qıynamay tura turuw **qajet**. (*Demek ki, kıpırdamadan durmak gerek.*)

-uw لازم, لازم:

Oqası joq, bilmegendi bilüw **lazım**. (*Bir şey değil, bilmediğini bilmek lazım.*)

Çılımğa mahabbatı barlarğa sebep, parızdardı bilmekke ijdihat **läzim**. (*İlme ilgisi olanlar için, farzları bilmeye gayret etmek lazım.*)

-maq kerek, -maqqa kerek:

Patşalıqtıñ zärli zakonı onday jerge barınşa qadalmaqqa **kerek**. (*Padişahlığın öfke dolu kuralcılığı böyle yere gidince gözlerini açmış olsa gerek.*)

Şabıstı eñ äweli ülkender bastamaq **kerek**. (*Yarışa en önce yaşlılar başlar.*)

-uwğa tiyis, -uwı (-üwi) tiyis:

Ärkim sıbağasın aluwğa **tiyis**. (*Herkesin payını alması gerek.*)

Baspalarımız iygi maqsattı közdewi **tiyis**. (*Yayınlarımız iyi bir amaç gözlese gerek.*) vs. bunlara benzer bazı sözler de bu gruba girer.

3. Söyleyenin cümlede anlatılan haberin doğru olduğunu, desteklediğini anlatan modal sözler:

körinedi (*görünür, öyledir*):

Bärin büldirip jürgen Kärıbaydın özi **körinedi**. (*yıkıp döken Kerıbay, kendisi gibi.*)

Ol мәsele tuwralı, şın, eşteñe bilmeymin; Mamandar eger ras aytsa, astıq önimi biyıl jaqsı **körinedi**. (*O mesele hakkında, gerçekten, hiçbir*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

şey bilmiyorum; Uzmanlar eğer doğru döyliyorsa ekinler bu yıl iyi olacak gibi.)

Keybirewler partiyağa jazılıp jıyılısqa baratın **körinedi**. (*Bazıları partiye kaydolup toplantıya gidecek gibiler.*)

Körinedi: dem alğanğa awıl jaqsı **körinedi**. (*Evet: Dinlenmek isteyen için köy iyidir, evet.*)

Özi bizge jaqın **körinedi**. (*O, bize yakın davranıyor.*)

eken (*imiş*):

Aq üydiñ körki ay nurı tüskende **eken**. (*Ak evin gösterişi ay ışığı düştüğündeymiş.*)

Sol eldegi han är jerden suluw äyel izdep suraw saladı **eken**. (*O ülkedeki han, her yerde güzel bir hatun arayıp soruyormuş.*)

Bala namıssıl boladı **eken**. (*Çocuk namusluymuş.*)

jasıratını joq (*kabul etme*)

Jasıratını joq, men äli qawiptenemin. (*Doğru/Gizlisi saklısı yok, Ben hala tehlikedeyim.*)

Jasıratını ne, men munda joğarı klass oquwşılarnan –Qabdilerden-kömek surawdı oylağan em. (*Evet / Doğrudur, ben buradaki üst sınıf öğrencilerinden –Qabdilerden- yardım istemeyi düşünmüştüm.*)

4. *Birewdiñ Sözine Bir Derek Negizinde Aytulatin Modal' Sözder* (Birinin sözü veya bir haber olarak söylenen modal' sözler)

de- fiiliyle:

deydi (*der*):

Äsirese jandaral keñsesi aşuwlı **deydi**. (*Özellikle jandarma bürosundakiler çok öfkeli der.*)

Çiñ attı şığıs jaqta han bar **deydi**. (*Doğu tarafında Çin adlı bir han var der.*)

desedi (*derler, denir*):

Bäriniñ habarı jaqsı emes, tarptı jaman **desedi**. (*Hepsinden iyi haberler yok, birazı da kötü, diyorlar.*)

Endi ne, jöni so ğoy – **desedi** bozbalalar. (*Şimdi ne var, doğrusu bu ya- derler delikanlılar.*)

Keybir körgen adamdar beyge atınan qalıp qoyğan **desedi**. (*Bazıgörmüş adamlar at yarışı ödülünü alamamış diyorlar.*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

degen söz (*şeklindeki söz*)

Altı aydan keyin qaytaradı **degen söz** bar. (*Altı ay sopra döner şeklinde bir söz var.*)

dep aytadur (*diye söylenir*)

Bir jıldı tamam boldı **dep aytadur**. (*Bir yılda tamam diye söylenir.*)

Aytadı Qarajan **dep** atın onıñ. (*Onun adının Karacan olduğu söyleniyor.*)

dep estiyimiz (*diye duyarız*)

Temuşın **dep estiyimiz** äwelgi atın. vs... *Önceki adının Temuçin olduğunu duyuyoruz.*) vs.

5. *Qostaw (rastaw) Mağnasında Qoldanilatın Modal' Sözder* (Onaylamak (doğrulamak) anlamında kullanılan modal' sözler):

ras (*doğru*):

Ras, Dildäni Abay süyip qatqan joq. (*Doğru, Abay, Dildä'yi sevip de vazgeçmedi.*)

Ağrısın bir-aq alla biledi, **ras**. (*Ağrısını bir tek Allah bilir, doğru.*)

rasında (*hakikaten*):

Rası/Rasında, Adaq bäske qatıspağan, şındağı oramaldı atıspağan. (*Doğru, Adak bahse katılmadı, zirvedeki mendilli savaşmadı.*)

Rasında da eşteñe bilmeydi. (*Gerçekten de hiçbir şey bilmiyor.*)

şınında, şındığında (*gerçekten*):

Şınında, bizdegi qazba baylıqtarı uşan-teñiz. (*Doğru, bizdeki yer altı zenginlikleri sınırsız.*)

Şındığında jañağı söz talay tükpirdiñ üstin bastı. (*Gerçekten de biraz önceki söz, ücra yerleri bile bastı.*)

anığında (*aslında, doğrusu*):

Anığında, Böceydiñ ası bul atrapta talaydan bolmayan as delindi. (*Aslında/Doğrusu, Böcey'in aş (Ölen için verilen yemek) bu civarda epeydir olmayan bir aş, denilir.*)

6. *Konuşanın cümlede söylenen konudaki inancını bildiren modal sözler:*

äriyne (*tabii, elbette, şüphesiz*):**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Äriyne sizder menen göri kirgiz sahrasın, adamdıq minezderin köbirek bilesizder. (*Elbette, sizler bana göre Kırgız bozkırını da insanın karakterini de daha iyi biliyorsunuz.*)

Tek Abaydan bılay qaray ğana uşirasadı: Özgeler basın izeydi, **Äriyne**, dep maquldap; **Äriynemen** el ketti, qoqıylandı, maqtandı. *Sadece Abay'dan bu yana rastlanır: Başkaları başını sallar, elbette, diye kabul eder; Elbette halk gitti, kabadayılaştı, öğüdü.*)

Sırt qarağanda, **äriyne**, bul sözderiñiz durıs. (*Dıştan bakıldığında, elbette, bu sözleriniz doğru.*)

älbette (*elbette*):

Älbette, onday qasiyet özinen-özi kelmeydi. (*Elbette, bu kadar özellik kendi kendine gelmiyor.*)

Kelmeseñ eger sen bizge, Saw bolmas pa em, **älbette**. (*Sen bize gelmezsen, sağ olmazdım, elbette.*)

7. *Qalaw (tilek) Mändi Modal' Sözder* (İstek (dilek) anlamı bildiren modal' sözler):

-sa (-se) eken:

Qosalqı jumıs bolsa **eken**. (*İlave işler olsa keşke.*)

Sorlı balamñ özimmen qatar iyt salpaqta jürgenin körmey **ölsem eken**. (*Biçare çocuğun benimle birlikte avare gibi gezdiğini görmeden ölsem keşke.*)

-sa (-se) deyim (deymin) (*-sa (-se) derim*):

Odan göri kitapqa den qoysa **deyim**. (*Onun için kitaba dikkat etse diyorum.*)

Kitaptı satıp almay turıp äweli oqıp körsem **deyim**. (*Kitabı satmadan önce okusam diyorum.*)

8. *Kümän (küdik) Uğımın Bildiretin Modal' Sözder* (Şüphe anlamı bildiren modal' sözler):

-ar ma eken (*acaba/şüphe*)

Qazaqtñ jayın jaqsıraq bilemez desek, maqtanğan bolar **ma ekenmiz**. (*Kazak'ın yerini daha iyi biliyoruz dersek, acaba öğrenmiş mi oluruz.*)

-sa neğilsın (*-sa ne yapsın*):

Osı jolı Abay metr bolmasa **neğilsın**. (*Bu defa Abay metre olmazsa ne yapsın.*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kim biledi (*kim bilir*):

Kim biledi, ojaқтағы eldiñ ne dep jatqanın. (*Kim bilir, o taraftaki halkın ne dediğini.*)

Kim biledi, täwirlew üydiñ qıljaqbastarı da boladı. *Kimbilir, biraz daha iyi hale gelmiş bir evin şakacıları da olur.*)

sirä (*belki, herhalde, galiba*)

Sirä, дәл osı bulaq bul aymaqtıñ näri bolsa kerek. (*Herhalde, bu bulak bu ilçenin gıdası olsa gerek.*)

Sirä, Bijamaldıñ özi ne der eken dep tossa kerek. (*Herhalde, Biycamal ne der acaba diye beklese gerek.*)

9. *Sevinç, kırılma, acıma ve pişmanlık bildiren modal sözler:*

amal qanşa (*incinme, pişmanlık*)

Amal qanşa, bağıt bir bolğanmen, osınday jol ayrıqtarı uşirasıp otıradı. (*Ne çare, yön bir olsa da, böyle yol ayrıklarıyla karşılaşıyor.*)

bağıtına qaray, sorı qaynağanda, bayğus-ay (*incinme, üzüntü, acıma*)

Bağımızğa qaray, qariya da üyinde bolıp şıqtı. (*Kadere bak, ihtiyar da evindeymiş.*)

Kazak Türkçesinde bazen bu gruplarda yer alan modal sözlerden ikisi birlikte yan yana da kullanılabilir: *Abılay mümkün bilem osı bolar.* (QG, 2002:577–578)

Kazak Türkçesi Gramerlerinde Modal Sözlerin İşlevlerine Göre Sınıflandırılması:

Kazak Türkçesinde ‘Modal Söz’ kullanılış özelliklerine göre de üç gruba ayrılır:

1. Cümlede sadece sentaktik *qıstırma öge* (ara söz) göreviyle kullanılan modal sözler:

älpeti, sıyqı, sıñayı (*gibi*):

Sıñayı, jornałğa jazılğanım üşin boluw kerek. (*Galiba, dergiye yazıldığım için olsa gerek.*)

Sıyqı, solar aytpağan. (*Onlar söylemedi gibi./Herhalde onlar söylemedi.*)

şaması, tärizi, añğarı, näti, zayırı (*galiba, herhalde*):

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Zayırı, solar kele qoymas. (*Herhalde, onlar gelmezler.*)

Zayırı, sonadaydan közge tüsken kisiniñ bari özderine nazar awdarsın deytin sıyaqtı. (*Herhalde, ileride göze takılan insanların hepsi kendilerine bakılsın ister gibiydi.*)

Zayırı ol kelmeytin sekildi. (*Herhalde o gelmeyecek.*)

Şaması okuwğa ketti. (*Tahminen okula gitti.*)

Şaması olar on-on bes adam bolar. (*Galiba, onlar on on beş kişi varlar.*)

Tärizi, olar üyde joq. (*Herhalde, onlar evde yok.*)

Añğarı, Gimalaydñ silemi bolğıday. (*Herhalde/Galiba, Himalaya sıradağlarının alçaldığı da oluyordur.*)

Näti, osı kün qattı jawadı-aw, deymın. (*Galiba, bu gün çok iyi yağacak, diyorum.*)

zadı, asılı (äsili), asılında, tuwası (aslında):

Zadı / Zatı, bul jaqta qar onşa köp jawmağan tärizdi. (*Aslında bu taraflara kar bu kadar çok yağmaz.*)

“**Zadı** Qazaq, qazaqqa qızmet atqar” dep orınbordağı şkolağa üçitel’ ğıp jiberdi. (“*Aslında Kazak Kazak’a hizmet etsin.*” diye Orenburg’daki okula bir de lise yaptı.)

Adam da, zamanda özgeredi ğoy, inim. **Tuwası**, zamandı quratın adam. (*İnsan sa zamanda değişiyor, kardeşim. Aslında zamanı kuran insan.*)

jobası (*şeklinde, biçiminde*):

Jobası Qazaq sıyaqtı. (*Görünüřü Kazak’a benziyor./ Sanki Kazak gibi.*)

qıysımı (*galiba, herhalde*):

Qıysım, birew urlap ketken sındı. (*Anlaşılan /Galiba biri çalıp gitmiş gibi.*)

näyati (*hiç olmazsa, bari, en azından*):

Näyati, sarı jılan bul, kişini jağatın uwı joq. (*Hiç olmazsa sarı yılan bu, insanı öldürecek zehri yok.*)

kim biledi (*kim bilir*):

Bala tım bolmasa, şege soğuwdı üyrenseyşi, kim biledi. (*Çocuk hiç olmazsa çivi çakmaya alışsaydı ya, kim bilir.*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

şımnda, şındığında (*gerçekten, gerçeğinde*):

Şımnda, bizdeki qazba baylıqtarı uşan-teñiz. (*Gerçekten, bizdeki yerelri zenginlikleri sınırsız.*)

Şındığında, kömekşilerdin mağınası, qızmeti olar tirkesken derbes sözge tikeley qatıstı. (*Gerçekten, yardımcıların anlamı, hizmeti onların ekleştiği bağımsız sözle doğrudan ilgili.*)

äriyne, älbette (*elbette*):

Men, **äriyne**, ol aradan ketip qalam. *Ben, elbette, aradan gideyim.*)

Älbette, älbette, İbrahim mırza, gümän joq, sizdiki tuwra. (*Elbette, elbette, İbrahim Mirza, şüphe yok, sizinki doğru.*)

bälkiy, bälki, bälkim (*belki*):

Orıs qawımınıñ şın jaqsı dana adamdarı **bälki** jıl mölşerin de aytar edi. (*Rus kavminin gerçekten iyi insanları belki yıl hesabını da söylerler.*)

Bälkiy, kelmes te, **bälkiy**, birewdiñ hatı bolar. (*Belki gelmez, belki birinin mektubudur.*)

Bälkim, munım balalıq bolar. (*Belki, bu yaptığım çocukluktur.*)

Bunlar, bütün cümlelerin içeriğiyle bağlantılı modal' sözler olarak yer alır.

2. Yukarıdaki gibi tamamen cümlelerin içeriğiyle bağlantılı olmayan daima ve sadece yüklemnin tesirinde yardımcı öge olarak kullanılan modal sözler şunlardır:

-uw kerek (*-mak gerek*):

Onday is kez bolğanda bilimderdi jıyıp keñesüw **kerek**. (*Böyle bir işle karşılaşıldığında bütün bilim dallarıyla akıl alışverişi yapmak gerek.*)

-uwı (-üwi) kerek (*-ması (-mesi) gerek*):

Öz jüreginiñ jumbağın özi şeşüwi **kerek**. (*Yüreğinin bilmecesini kendisinin çözmesi gerek.*)

-ar-ğa kerek (*-ar-a gerek*):

Oqığan närseniñ işki mağınasımen birge onıñ sözin de esinde qaldırar**ğa kerek**. (*Okunan metnin içeriği ile birlikte sözlerini de hafızaya yerleştirmek gerek.*)

-ma (-mek) kerek (*-ma (-mek) gerek*):

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Estigen nârseni umıtpastıqqa äweli kökiregi baylawlı berik bolmaq **kerek**. (*Hafızadaki şeyi unutmamak için önce şuuru açık, hafızası güçlü olmak gerek.*)

-sa (-se) kerek:

Aq taydıñ asaw ekenin umıtılıp ketse **kerek**. (*Ak tayın ehlileşmemiş olduğu unutulmuş olsa gerek.*)

Qozıñ ayağın mal basıp ketse **kerek**. (*Kuzunun ayağına mal bsmüş olsa gerek.*)

-uw qajet (-mak gerek):

Bizge oñaşa söylesüw **qajet**. (*Bizim için yalnız konuşmak gerek.*)

-uwı (-üwi) qajet (-ması (-mesi) gerek):

Söz şıǵaruwşılar sözdiñ asıl boluwınıñ jalpı şarttarın bilüwi **qajet**. (*Söz ustalarının sözün asıl olması için gerekli genel şartları bilmesi gerek*)

-uwı (-üwi) iqtıymal (-ması (-mesi) ihtimal):

Bir jazsa, sol Amalbayevtiñ jazuwı **ıqtıymal** degen küdik oraldı köñiline. (*Bir yazsa, bunu Amalbayev'in yazması muhtemel şeklinde bir şüphe gönliüne doldu.*)

-uwı (-üwi) tiyis (-ması (-mesi) gerekli):

Basqalarımız iygi maqsattı közdewi **tıyis**. (*Başkalarının iyi maksat gözlemesi gerekli.*)

-uw-ğa (-üw-ge) tiyis:

Säwlet önerpazı üy saluwğa ustalatın zattardıñ qasiyetin jaqsı bilüwge **tıyis**. (*Mimarların ev yapması için kullandıkları aletlerin özelliklerini iyi bilmeleri gerek.*)

Ol kelüwge **tıyis**. (*Onun gelmesi gerek.*)

-uw lazım, -uw läzim:

Sizdiñ de estip, bilüwiñiz **lazım** ğoy. (*Sizin de işitip bilmeniz gerek.*)

Adam bolıp tuwğan soñ, adam bolıp ölüw **lazım**. (*İnsan olarak doğduktan sonra insan olarak ölmek lazım.*)

bilem:

Mağan birdeñe jasar **bilem** (*ağızda*) (*Bana bir şeyler yapacak gibi.*)

Biy äkesi tis jarıp, eşteñe ayta qoyğan joq **bilem**. (*Büyük hatip dış çıkartıyor, hiçbirşey söyleyemeyecek gibi.*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Şaldıñ şamına tiydim **bilem**. (*Herhalde ihtiyarın gururunu kırdım.*)

şığar (*muhtemelen*):

Üş janiñ bar edi, ekewi şıqsa da birewi qalğan **şığar**. (*Üç canın vardı, ikisi çıksa da muhtemelen biri kalır.*)

Jaña kelgen qonaqtıñ qurmetine işüw kerek **şığar**. (*Yeni gelen konuğun hürmetine içer muhtemelen.*)

Osı awdanda äkemmen attas birewi bar **şığar**. (*Bu ilçede babamla adaş biri olmalı.*)

-em şığar (*-em gerek*):

Jürem **şığar** (*ağızda*) (*Yürümem gerek.*)

deydi (*der*)

“Paşa turğanda jumışsınıñ turmısı oñbaydı.” **deydi**. (*“Padişah kalktığında işçinin durması uygun olmaz.” der.*)

Süyiniş hannıñ balası edi, **deydi**. (*Süyiniş Han’ın evladı idi, der.*)

desedi (*derler*)

Keybir kögen adamdar beyge atınan qalıp qoyğan **desedi**. (*Bazı gören adamlar at yarışı ödülünü alamamış derler.*)

Tankteri sumdıq **desedi** ğoy, -dedi Erofey Maksimoviç basın şayqap. (*Erofey Maksimoviç başını sallayıp: -YA, tanklar uğursuzluk derler, dedi.*)

-sa (-se) deyim (*deymin*) (*-sa (-se) diyeyim*):

Tek awız birlik qılsaq **deymin**. (*Ağız birliğı edip beraber olalım diyorum.*)

3. **Mümkın**: Bu tahmin anlamlı modal söz, Kazak Türkçesinde cümlede bazen qıstırma öge (ara söz) olarak bazen de hareket isimli yüklemde etkisinde yardımcı olarak kullanılır.

Örnek: **Mümkın**, *olar üyde joq*. (*Herhalde, evde yoklar.*)

Mümkın keler (*barıp qaytar*). (*Herhalde, gelir (gidip döner).*)

Äzir jasırınıp jatuwı da **mümkın**. (*Şu anda örtünüp yatmış da olabilir.*) (QG,2002:567–580)

Qazaq Grammatikası’nda bu kelime grubunun yardımcı kelime grubu olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtildikten sonra modal sözle modal grupların semantiğinin olmadığı vurgulanmaktadır. (QG,2002:568)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Modal Sözlerin Özellikleri:

Kononov, ‘*modal sözleri ne temel ne de yardımcı öge*’ sayar. Bunlar, semantik bakımdan da farklı olan kelime türleridir. ‘*Modal söz, bütün ifadeye kendine has özelliğiyle özel bir anlam yükler. Bu söz veya söz grupları daha çok giriş cümleleri olarak kullanılırlar.*’ (1956, 490)

Nurmahanova’ya göre, modal sözün yardımcı (kömekçi) söz ile veya ara (kıstırma) sözle karıştırılması mümkün değildir. Modal sözün hem anlam hem de gramer açısından kendine has özellikleri vardır. (1971, 130) Başlangıçtan beri söylenenlerden de hareketle modal sözün özelliklerini şu şekilde sınıflandırabiliriz.

1. Sözlük anlamı açısından: Bu tip sözlerin sözlük anlamı dışında bir anlam kazandıkları görülmektedir. Tek başlarına kullanıldıklarında bir anlam ifade etmezler. Modal sözler, anlam bilimi açısından “öznel” bir anlam içerirler. Bu açıdan ele alındığında söylenen söz ifade açısından artık belli bir tarz haline gelmektedir. Bu sebeple modal sözler, bir nesneyi adlandırma özelliğine de sahip değildir.

2. Biçim bilgisine ait özelliği açısından: Biçimsel olarak; isim, sıfat, zarf, ünlem ve edatlardan, hatta cümlelerden modal söze dönüşebilirler.

3. Kelime türleri ve benzerlikleri açısından: Kelime ve cümlenin ilgisini gösterme işleviyle kullanılan bağlaç ve edatlardan, ayrıca müstakil sözlerden ayrılırlar. Çünkü cümle ögesi olamazlar.

Ünlemlere benzerler. Her ikisi de cümle ögelerine sentaktik yönden bağlanmazlar. Cümlenin bütünüyle veya bir parçasıyla anlamca ilgilidirler. Ünlemler, cümlenin duygu yönünün şekillenmesini sağlarken; modal sözler, cümlenin zihni yönüyle ilgili olarak kullanılır. Modal sözler, kendi içinde, anlamca, düşüncenin açıklığını, belirsizliğini bildiren gruplara ayrılabilirler.

4. Söz dizimi açısından: Söylenen fikrin gidişatına, uygunluğuna göre kullanılırlar. Yani cümlede ifade edilen fikre konuşucunun kendi bakış açısını eklerler. Cümlenin coşkunluğunu güçlendirirler. Bu sebeple de modal sözlerin yapısı farklı farklıdır. Modal sözler diyaloglarda önceki düşünceyle ilgiyi bildiren cevap olarak da gelebilmektedir. Kısacası, modal söz, cümle içinde, sözcüğü, anlam bilgisi açısından değerlendirilmenin bir ürünüdür.

Cümle içinde tek başlarına kullanılıp bir cümle ögesi olmadıkları için “Cümle Dışı Unsur” olarak değerlendirilirler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Modal söz, Türkiye Türkçesi gramerlerinde ayrı bir kelime türü olarak ele alınmamaktadır. Türkiye Türkçesi gramerlerinde modal diye ifade edebileceğimiz sözler genellikle:

1. Zarflar/ belirteçlerin alt başlıkları (Gencan 1996, 280; Aksan 1983:111; Banguoğlu 1990,372; Korkmaz 2003, 436, vs.)

2. Cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar (Hacıeminoğlu 1984, 114–217; Korkmaz 2003,1049, 1123–1124, vs.)

3. Bazı ünlemler/ünlem edatları ve ünlem gibi kullanılan kelimeler içerisinde (Ergin 1985,351; Hacıeminoğlu 1984,290–308; Korkmaz 2003, 1139, vs.) yer almaktadır.

Türkiye Türkçesi grameri konusunda yapılan tartışmalı konferansların özellikle ünlemlerle ilgili kısmında bu sözlerin:

a. Zarf olarak adlandırılıp ünlem olabilen kelimeler şeklinde ele alınıp alınamayacağı,

b. Ünlem edatlarının cevap edatları bölümünde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği,

c. Kelimenin dokuzuncu türü olarak ayrı bir grup oluşturup oluşturamayacağı konuları -asıl konu modal sözler olmadığı için ünlemler konusunun içinde- kısmen tartışılmıştı.²

Bu konuda Türk dilcileri arasında farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşleri iki farklı fikirle özetlemek mümkündür.

Leyla Karahan, “Ünlemlerin cümle değerinde kullanılabildiğini, zamirlerin ismin yerini tutması gibi ünlemlerin de gösterme, seslenme, vs. bildirse de cümlenin yerini tutabileceğini, farklı olmadıklarını” ifade ederek modal sözlerin ayrı bir kelime türü olmaması gerektiğini de belirtir. (TDS, 1999:509)

Ahmet Bican Ercilasun ise “Bu sözlerin ne ünlem ne isim olduklarını, Sovyet gramerciliğindeki gibi “yardımcı sözler / modal sözler” şeklinde kelimenin dokuzuncu türü olarak ele alınması gerektiğini” ifade eder. (TDS, 1999:532)

Türkiye Türkçesi gramerlerinde modal sözlerin ayrıca ele alınmadığı ve “durum-tarz zarflarıyla”, “bağlaçlarla” ve “edatların” içerisinde ele alındığı görülmektedir.

Zarflar, görev bakımından fiilleri nitelerler. Modal sözler ise, cümlenin hiçbir ögesiyle yapıca bir bağlantıda değildirler. Cümlenin

² Türk Gramerinin Sorunları – “Türkiye Türkçesinde Ünlem” (17.04.1998) – Türk Gramerinin Sorunları-II, TDK Yay., Ankara, 1999, s.473-534.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

tamamıyla ilgilidirler. Yani modal söz sadece fiile bir anlam katıp onu nitelemez, o bütün cümleyi ilgilendirir. Ayrıca zarf olarak kabul ettiğimiz takdirde onları cümlenin bir ögesi saymış oluruz.

Diyaloglarda önceki cümleyle ilgiyi bildiren bir cevap olarak kullanılsalar da sürekli bir cümle bağlayıcısı olarak kullanılmazlar.

İsim olamazlar. Çünkü bir nesneye ad bile olamıyorlar.

Ünlemlere benzeseler de sözü söyleyenin cümledeki anlama müdahalesi konusu ünlemlerde karşılaşmadığımız bir özellik olduğundan bu kelime türünden de uzaklaşmaktadırlar. Modal sözler, şüphe, fikrin doğruluğunu tasdikleme veya reddetme, tahmin, fikrin oluşumu, kısacası konuşucunun kendine ait duygu ve düşünceleri ile cümlenin anlamına müdahale eden sözlerdir.

Bu tür anlam yüklemesiyle modal sözler, cümleye ek bir anlam katmış olurlar. Modal sözlerin, hem biçim bilgisi hem de anlam bilgisi açısından farklı bir kullanım taşıdıkları da görülmektedir.

Bütün bu bakış açılarından hareketle modal sözler, belki yeni bir terimle adlandırılıp geniş olarak tartışılmalı ve kelimenin dokuzuncu türü olarak ele alınmalıdır.

KISALTMALAR

- QQT ISKAKOV Ahmedî (1991). Qazirgi Qazaq Tili-Morfologiya, “Ana Dili”, Almatı.
- QG Qazaq Grammatikası (2002). Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Gılım Ministrliğı A. Baytursınılı Atındağı Til Bilimi İnstitutı, Astana.
- QTG-I Qazaq Tiliniñ Grammatikası-I Morfologiya (1967). Qazaq SSR’niñ Gılım Baspası, Almatı.

KAYNAKÇA

- AHANOV K., AYĞABILOV A. (1989). Qazaq Tili-Morfologiya, Almatı.
- AMANJOLOV, S., ÄBİLQAEV, A. (1991). Qazaq Tili-Sintaksis, “Ravan”, Almatı.
- ATABAY Neşe, vd. (1983). Sözcük Türleri, TDK Yayınları, Ankara.
- BALAQAYEV M.; SAYRAMBAYEV T. (1991). Qazirgi Qazaq Tili-Söz Tirkesi men Jay Söylem Sintaksisi, “Sanat”, Almatı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

- BANGUOĞLU Tahsin (1990). Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- BİLGEGİL M. Kaya (1984). Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- BİRAY Nergis (2008). “Kazak Türkçesinde Ünlemler”, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı’nda sunulan bildiri. Ankara.(20-25.10.2008)
- EMRE Ahmet Cevat (1945). Türk Dilbilgisi, TDK Yayınları, Ankara.
- ERGİN Muharrem (1997). Türk Dil Bilgisi, İstanbul.
- GENCAN Tahir Nejat (1966). Dilbilgisi, TDK Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin (1971). Türk Dilinde Edatlar, MEB Yayınları, İstanbul.
- HENGİRMEN Mehmet (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yay., Ankara.
- ISKAKOV Ahmedî (1991). Qazirgi Qazaq Tili-Morfologiya, “Ana Dili”, Almatı.
- QALIEV, Ğ., ORALBAEVA, B., QASIMOVA, B. (1997). Qazirgi Qazaq Tili (*Jattıǵuqlar Jıynaǵı*), “Ana Tili”, Almatı.
- QALIBAEVA, A., ORALBAEVA N. (1986). Qazirgi Qazaq Tiliniñ Morfemalar Jüyesi, Qazaq SSR’niñ “Gılım” Baspası, Almatı.
- KARAHAN Leyla (2004). Türkçede Söz Dizimi, 7. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAÖRS Metin (2005). Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Qazaq Grammatikası (2002). Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Ğılım Ministrliǵı A. Baytursınulı Atındaǵı Til Bilimi İnstitutı, Astana.
- Qazaq Tiliniñ Grammatikası-I Morfologiya (1967). Qazaq SSR’niñ Ğılım Baspası, Almatı.
- Qazaq Tiliniñ Sözdigi (1999). (2002). Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Ğılım Ministrliǵı A. Baytursınulı Atındaǵı Til Bilimi İnstitutı. Almatı.
- Qazirgi Qazaq Tili (1954). Qazaq SSR Ğılım Akademiyası Baspası, Almatı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

- KOÇ Kenan, vd. (2003). Qazaqşa-Türkçe Sözdik, Turan BAspası. Türkistan.
- KONONOV A.N. (1956). Grammatika Sovremennogo Turetskogo literaturnogo yazıka, Moskva-Leningrad.
- KORKMAZ Zeynep (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara.
- MATTHEWS P.H. (1997). The Concise Oxford Dictionary of Linguistics, Oxford New York.
- NASKALİ Emine Gürsoy (1997). Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
- NURMAHANOVA Ä.N. (1971). Türk Tilderiniñ Salıstırmalı Grammatikası, Almatı.
- ÖZ ÖZCAN Aynur (2008). “Özbek ve Türkiye Türkçesinde “Kesinlik” Bildiren Modal Sözler”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl:5, Sayı:9-Güz, ss.447-459.
- ÖZ ÖZCAN Aynur (2004). “Özbek ve Türkiye Türkçesinde “Olasılık-Tahmin” Bildiren Modal Sözler”, V.Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, C. II, (20-26.09.2004), TDK Yayınları, Ankara, s.2253-2261)
- PALMER F.R.. (1986). Mood and Modality, Cambridge-New York.
- Türk Gramerinin Sorunları II (1999). “Türkiye Türkçesinde Ünlem”, TDK Yayınları, Ankara, s. 473-534.
- UYGUR C.Vedat (2009). (Editör: Hayati DEVELİ) “Modal Söz ve Modal Söz Terimi Işığında Türkiye Türkçesinde Kelime Türlerinin Sınıflandırılmasına ve Söz Dizimine Bir Bakış Denemesi”, Uluslar arası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28.08.2007 (UTEK 2007), T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, C. I, s. 423-443.
- VARDAR Berke yönetiminde Prof. Dr. Nüket GÜZ, Prof. Dr. Emel HUBER, Prof. Dr. Osman SENEMOĞLU, Doç. Dr. Erdim ÖZTOKAT (1998). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ABC Kitabevi AŞ., , 2.bsk., İstanbul.
- ZEYNALOV Ferhat (1993). Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ZEYNEŞ İsmail (...). Kazakşa Tilaşar – Kazakistan Türkçesi, Öğrenme ve Konuşma Kılavuzu, Aybasın Yayın, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*